

Сердюк І.О. Скарби священника Євстафія Федоровича (за даними реєстру речей вкрадених 2 березня 1777 р.) / Ігор Сердюк // Актуальні проблеми релігієзнавства / Збірник наукових статей і матеріалів учасників Всеукраїнської наукової конференції пам'яті академіка Володимира Олександровича Пашенка (20 жовтня 2010 року). – Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка. – 2011. – С. 112–116.

2 березня 1777 року в домі протопопа містечка Новий Млин Ніжинського полку Євстафія Федоровича трапилася надзвичайна подія: дім священника пограбували невідомі розбійники. В надії повернути майно протопоп подав список втрачених речей, котрий зберігся до нашого часу, а отже сучасні історики отримали нагоду зазирнути у світ матеріальних цінностей тогочасного священника і оцінити рівень його достатку. За своїм характером наше джерело являє собою одну з копій списку, які, ймовірно, розсилалися з метою розшуку речей. Реєстр записаний на двох аркушах скорописом XVIII ст. і зараз локалізується у фонді №222 («Музей Скаржинської») Державного архіву полтавської області [1].

Заголовок документу трохи проливає світло на обставини події: *«реєстрь ограбленных з дому моего разбойниками денгам и пожиткамъ какіе ж именно денги и пожитки количеством»*. Вжиті в назві терміни «грабіж» і «розбійники» уможливають припущення, що вилучення майна могло бути не таємним (крадіжка), а трапитися в присутності когось з сім'ї священника чи його самого. На початку реєстру вказано найбільші цінності – гроші, сума яких викликає певне здивування: *«сребраной монеты денегъ четыре тысячі рублей, золотой монеты денег тысяча петсот рублей»* [1, арк. 1]. Отож разом було вкрадено п'ять з половиною тисяч рублів, що складає дуже велетенську на той час суму. Так у 1766 р. наймит у Ніжині заробляв 3-5 рублів на рік, хата з двором у місті коштувала від 20 рублів, а у Румянцівському описі, вказуючи статки людини, до тих, хто мав більше 5 рублів застосовували маркер *«в капитале достаточен»* [2]. За навчання дітей надвірного радника у 1772 р. вихованець

Києво-Могилянської академії брав 20–30 рублів на рік. У 1775 р. шуба коштувала 10 рублів, новий кафтан з китайки – 4 рублі 50 копійок, аршин (72 см.) полотна продавався за 4 копійки. Щодо продуктів харчування, то у 1781 р. житня хлібина і ступка солі коштувала 2 копійки [3, с. 129].

Невідомо звідки у священника могли взятися такі великі гроші. Привертає увагу і те, що, як щодо золота, так і щодо срібла фігурує кругле число, ймовірно, що сума власних грошей була названа доволі приблизно, або ж є свідомо завищеною. При цьому далі зі скрупульозною точністю вказано розмір вкрадених церковних коштів: *«особо жь того церковныхъ сребраныхъ денегъ 73 рублей и 31 копейка»*. Потім в реєстрі фігурують дорогоцінні речі переважно культового призначення, характер їхнього запису дозволяє зробити припущення, що вони записані у порядку цінності для власника. У першу чергу названий золотий ланцюг *«червонцев 20»* (у джерелі намисто) і хрест *«золотой у 10 червонныхъ»*. Далі доволі детально описаний золотий дукач вартістю 20 червінців *«на которомъ съ одной стороны изображено ковчегъ ноевъ а на другой сторонѣ литеры подписанны»*. Після дукача *«другой крест сребропозолоченной з святыми мощами, а какие мощы понадписыванно»* [1, арк. 1]. В свідченнях щодо дукача і срібного хреста привертає увагу те, що протопоп Євстафій не повідомив що саме написано на прикрасі, і які мощі має хрест, хоча така інформація безсумнівно б допомогла у пошуках речей та їхній ідентифікації.

Наступним пунктом значаться чотири дюжини (тобто 48) срібних ложок, 12 срібних з позолотою чарок, 12 простих срібних чарок, срібний ківш *«большой»* [1, арк. 1]. Така значна кількість срібних ложок у культовому чи домашньому вжитку явно була не потрібною. Срібний посуд вважався, скоріше, способом акумуляції капіталу, оскільки вартість грошей, хоч і повільно, але з часом падала внаслідок росту цін. При цьому рахунок дюжинами, вочевидь, був якраз вживаний для столового дріб'язку, який міг виготовлятися, продаватися і купуватися по 12 штук. Наприклад, 10 серпня 1725 р. гетьманич Петро Апостол (син Данила Апостола) наказав перерахувати і поважити срібний посуд свого батька. Ложок там виявилось близько сотні, причому самих різних видів і

форм: *«маленькие, с еленями (оленьями – І.С.), немецкие гладкие, киевские гладкие, кременцовые»*. Так само у списку фігурують набори по 12 чарок, тарілок, тощо. Всього ж «срібний запас» гетьмана важив близько 20 кг., з них 24 чарки вагою 4 гривні і 5 лотів (0,8832 кг), 24 ложки – 6 гривень і 6 лотів срібла (1,152 кг). За аналогією можемо припустити, що посуд вкрадений у Федоровича важив не менше 3-х кг [4, с. 17]. Щодо посуду, то теж цікавим видається порівняння даних щоденника гетьманича, з приведенням особливих ознак, як то київські, гладкі і т.д. і скупих слів про чотири дюжини ложок у переліку краденого, інформативність цих даних мало б допомогла у розшуку.

Серед цінних речей також записано *«колпаковъ сребропозлащенных больших три»*. Вочевидь, вони не розглядалися як одяг, оскільки його перелік був поданий нижче з розбивкою на окремі категорії. Перша з них – *«з поповского одяния»*. Судячи зі змісту блоку, Євстафій Федорович, принаймні до пограбування, недостаті з священницьким вбранням не відчував, оскільки мав сім різних ряс. Перша з них – *«ряса легкая цветом фиалковая»*, друга – *«ряса цвету гвоздикового люстринна»* [1, арк. 1], тобто зроблена з дорогої тонкої темної шерстяної чи шовкової тканини котра блищить (від французького lustre – блиск). Ця тканина почала входити у вжиток саме у XVIII ст., а зараз з неї шиють переважно літні піджаки [5].

Третьою була рясa сукна тонкого, а от четверта теж видає у священнику поціновувача гарного одягу – *«ряса лисяя новая покрыта (слово не розбірливо – І.С.) блакытным»*. У той час традиція прикрашати одяг хутром була прерогативою заможних людей, в тому числі і заможного кліру. Рясa з хутром у гардеробі Євстафія була не одна. Найбільш колоритними уявляються останні дві у переліку (№№6,7): *«грезетова гвоздичного цвету рисями подбита»* та *«ряса попелястой грезети подбита сибирками»* [1, арк. 1]. За словником Віталія Жайворонка «грезет» – старовинна шовкова або шерстяна тканина з рослинним орнаментом того ж кольору, котра була ознакою багатства, розкоші [6, с. 154]. У «Енеїді» Івана Котляревського, збираючись до Зевеса на ралець, Венера одягає саме грезетовий очіпок і люстровий кунтуш [7, с. 9]. Рясa з доволі дорогої тканини була підбита *«рисями»*, що могло означати плямисте

хутро, або ж дійсно хутро рисі, оскільки популяція цієї тварини в Європі була поставлена під загрозу знищення лише в середині ХХ ст. [7].

Гардероб, котрий постає перед нами з документу, створює інший образ священика, аніж літературно-хрестоматійний приклад аскетичної людини в чорній рясі, котра не набагато багатша за своїх прихожан. Ряси з хутра і дорогих тканин фігурують й в інших документах ХVІІІ ст. Як приклад згадаємо Арсенія Берла (майбутнього єпископа Переяславського, молодшого сина переяславського полкового судді Івана Берла), котрий після навчання в київських школах і у Львові прийняв постриг у Печерській лаврі. В монашество хлопця споряджала мачуха, котра йому купила: *«пару суконь (верхній одяг – І.С.), сутану штаметовую (стамедь – це свого роду сукно – І.С.), реверенду (рясу – І.С.) тонкого французького сукна подбитую волчими шлями (хутро з живота тварини – І.С.)»* [8, с. 111-112].

Одяг, навіть буденний, у ранньомодерну добу вважався значною цінністю, його всіляко берегли й могли передати у спадок через кілька поколінь, тому втрати протопопа були значними. Розбійників вкрадені речі зацікавили як джерело хутра і тканинами, з ряс можна було перешити мирські вдяганки. У блоці *«поповское одеяние»* фігурують сім ряс і один кафтан блакитного кольору, що свідчить про надання переваги у вжитку церковного одягу перед одягом світським. При цьому Федорович, ймовірно, більше дбав не про дресс-код, а про красу одягу, різноманіття його барв, відповідні тканини, прикраси, тощо.

Зрештою, ще одним скарбом, наявність котрого у тогочасного священика, привертає увагу, є срібний годинник. Така, безумовно цінна річ, чомусь не потрапила у перелік з дорогоцінностями. При цьому дзигар був особливим: *«часи сребранніє с показаним чисель з сребранною печаткою и позлащенною цепочкою накоторой прицеплен камень асписовой*, на другой сторонэ часовъ патрет государины АННЫ ІОАНОВНЫ изображень»* [1, арк. 1 зв.]. Годинник

* Йдеться про яшму, оскільки про цей камінь згадується як дванадцятий у наперснику іудейського первосвященика, а також з нього зроблений престол Божий, протопоп Євстафій сам додав його до композиції годинника з релігійних міркувань.

з портретом імператриці з великою долею ймовірності міг бути успадкованим, або ж подарованим протопопу Федоровичу, причому ще в юності, адже Анна Іоанівна посідала престол у 1730–1740 рр. У зв'язку з цим можна висловити припущення, що священник Євстафій міг бути півчим придворної хорової капели.

На цих відомостях інформаційний потенціал документу не вичерпується, адже далі подані відомості про вкрадений одяг дружини і сина, котрий у джерелі фігурує як *«женское»* і *«молодецкое одяние»* відповідно [1, арк. 1-2]. Однак у цій невеликій розвідці хотілося акцентувати увагу саме на особі священника. Тому зробимо кілька підсумкових застережень. Численні справи про пограбування церков і кліру, які частково локалізуються і у фондах ДАПО, є наслідком того, що приходські церкви і духовенство виконували роль такого собі акумулятора матеріальних благ. А отже злочинцям такі грабунки були особливо вигідними. При цьому потенційну і, головне, багату, жертву можна було визначити за допомогою того ж самого пишного одягу. Цьому сприяв потяг в середовищі самого священства до атрибутики розкоші, котрий, якраз, і міг провокувати злочини. Разом з тим, відомості документу змушують задуматися про можливість перебільшення обсягу вкрадених речей, особливо це стосується грошей і дорогоцінного столового дріб'язку. Це має свій резон у випадку виявлення злочинців з майном награваним у різних місцях, всі колишні власники якого могли бути й не виявлені. Однак подібні припущення, так само, як і ситуація з речами дружини і сина, потребують окремого, більш детального дослідження.

Література

1. Державний архів Полтавської області. – Ф. 222 Музей Скаржинської. – Оп.1. – Спр. 500 «Реестр украденных речей в доме Евстафия Фёдоровича протопопа м. Старых Млынов Нежинского полка». 1777 р. – 2 арк.
2. Яременко М. Ціна дяківської науки / Максим Яременко // Київська академія. – 2010. – Вип.8. – С.122–138

3. Центральний державний історичний архів України, м. Київ. – Ф. 57
Генеральний опис Лівобережної України. 1765 – 1769 рр. – Кн. 148а
Генеральний опис м. Стародуба. – 610 арк.
4. Дневник Петра Даниловича Апостола (май 1725 г. – май 1727 г.) //
Киевская старина. – 1895. – №6. – С. 100–155.
5. Люстрин. [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/853070>
6. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник /
Віталій Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
7. Котляревський І. Енеїда: Поема / Іван котляревський. – К.: Дніпро, 1988.
– 277 с.
8. Рись. [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://uk.wikipedia.org/wiki/Рись> європейська.
9. Лазаревский Ал. Изъ семейной хроники Берлов (1672 – 1805) / Алексей
Лазаревский. – Б.и., Б.г. – 190 с.